

О. І. Домбровський

кандидат історичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ П. П. СКОРОПАДСЬКОГО ПО РОЗБУДОВІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В 1917 Р. (ДО 135-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

В статті розглядаються процеси демократизації російської армії в 1917 р., аналізується хід українізації військових частин Південно-Західного фронту, участь в них командуючого 34-м армійським корпусом генерал-лейтенанта П. П. Скоропадського. Простежується діяльність П. П. Скоропадського по формуванню Першого Українського корпусу та його роль в боротьбі за відродження української державності.

Ключові слова: Тимчасовий уряд, Центральна Рада, Генеральський Секретаріат, Російська армія, українізація, Перший Український корпус, розбудова збройних сил України.

Досвід розвитку людства свідчить, що збройні сили — це історично обумовлений атрибут будь-якого державного утворення.

З проголошенням України незалежною державною у 1991 році перед нею постали питання розбудови власних національних збройних сил. З цією метою прийнято ряд законів та постанов Верховної Ради, указів Президента України, в яких визначені підходи до цілей та напрямів військової політики, засобів їх практичної реалізації. Успішне виконання цих завдань у значній мірі залежить від використання військового історичного досвіду, від усвідомлення військових історичних традицій нашої минувшини. Значний інтерес представляє вивчення досвіду військового будівництва періоду Центральної Ради і зокрема діяльність в цьому напрямку відомого військового і державного діяча Павла Петровича Скоропадського.

З перемогою в Російській імперії буржуазно-демократичної революції в країні широкого розмаху набрав демократичний процес, який особливо охопив армійські маси.

5–8 травня 1917 р. у Києві відбувся Перший український військовий з'їзд, 700 делегатів якого представляли понад 900 тисяч українських військових. З'їзд висунув вимогу до Центральної Ради, щоб вона змусила Тимчасовий уряд почати поступову реорганізацію армії за національно-територіальним принципом та активно українізувати ті частини, де українці становили переважну більшість.

Щодо націоналізації армії загалом, то відразу після революції це питання гостро постало перед Тимчасовим урядом. У Петрограді категорично відхиляли будь-які думки та спроби українізації і не визнавали автономії України.

Із Києва до Петрограда було відряджено делегацію на чолі з Володимиром Винниченком. Вона повинна була подати спеціальне положення від Першого українського військового з'їзду до Тимчасового уряду, в якому одним із пунктів було порушено питання про українізацію та виділення українців в окремі військові частини, що сприяло б посиленню армії. Тимчасовий уряд відкинув питання українізації, вважаючи його недоцільним та таким, що суперечить інтересам Росії. Як зазначав В. Винниченко, "...організація українських частин могла зашкодити й усьому фронтові й усій революції, й Росії, й самій Україні" [3, с. 132].

Услід за цим рішенням російського уряду 5–12 червня 1917 року відбувся Другий український військовий з'їзд (Тимчасовий уряд його забороняв), який складався з 2,3 тисячі делегатів, що представляли близько двох мільйонів бійців. Делегати з'їзду підтвердили постанову Першого українського військового з'їзду про українізацію армії. Вони доручили Українському військовому комітету скласти план українізації та почати її проведення. Коли в Петрограді побачили, яка ситуація склалася в Україні, то передбачили, що український військовий рух може вийти з-під контролю і призвести до поглиблення кризи в державі та загострення відносин між УЦР та Тимчасовим урядом, останній пішов на поступки і дозволив проведення українізації. 16–23 червня 1917 р. Всеросійська конференція фронтів та тилівих організацій підтримала це рішення.

Українізаційний рух охопив велику кількість російських підрозділів. Існує багато думок щодо того, яка кількість бійців була українізована впродовж 1917 року. В. Кедровський, один із членів Генерального військового комітету при Центральній Раді, який керував цією справою, у спогадах, надрукованих в американському журналі "Свобода" за 1928 р., пише: "До кінця серпня 1917 року організоване українське вояцтво виросло в таку численну силу, що воно вже сміливо могло стати на всьому військовому фронті, що проходив через територію України, і замінив собою всі залоги на Україні, на фронті було 27 українізованих дивізій, а всього було українізованих вояків понад 4 мільйони" [4, с. 57]. В "Енциклопедії Українознавства" В. Петров наводить дещо інші дані, говорячи про те, що було українізовано 8 корпусів (16 дивізій, або 64 піхотні полки із належною артилерією та кількома кінними полками та спеціальними частинами) [5, с. 1176]. Орест Субтельний пише, що вже влітку 1917 року було українізовано майже 300 тисяч солдатів, які присягнули Центральній Раді [6, с. 303].

Цей процес не оминув і Павла Петровича Скоропадського. Велінням долі йому судилося взяти активну участь у розбудові збройних сил України. Народився Павло Петрович 3 (16) травня 1873 р. у Вісбадені (Німеччина), де в той час на мінеральних водах відпочивали його батьки — Петро Іванович Скоропадський і Марія Андріївна, в дівоцтві Міклашевська [7, с. 35]. Маючи українське коріння і належачи до видатного гетьманського роду Скоропадських, Павло Петрович змалку виховувався в Україні, у своєму родовому маєтку в Тростянці, що на Полтавщині, і зберіг тісний зв'язок з Україною.

Від 22 січня 1917 р. він прийняв на себе командування 34-м армійським корпусом, що перебував на Волині. Як особа, яка належала до еліти Російської імперії, до вищого військового керівництва, Павло Петрович не міг не задумуватися над тими подіями, які відбувалися в державі після зречення Миколи II та приходу до влади Тимчасового уряду. У своїх березневих і квітневих листах до дружини він висловлюється про нову владу та майбутнє Російської держави.

Як бачимо з листа від 12.03.1917 р., Скоропадський підтримує та схвалює Тимчасовий уряд, вважаючи його найбільш корисним для Росії в цей критичний для неї момент: “Я повинен сказати, що як військовий, я ніколи, ти знаєш, не займався політикою і для мене всі ці думські діячі становили мало інтересу, але разом із тим в таку тяжку хвилину не можу без захоплення згадати новий наш уряд, так розумно він діє, і раз Государ звільнив мене від присяги, я йому, новому уряду, всією душею відданий, що енергійно провожу у своїх частинах. Всі ці пани Родзянко, Львов, Гучков, Керенський і компанія розумні люди, і ми, і вся Росія повинні бути вдячні долі, що влада захоплена ними, і дай Бог нашій багатостраждальній Батьківщині, щоб вони утрималася при владі... А крім того, тепер на чолі Росії дійсно стоять кращі люди і за ними треба йти” [2, с. 254–255]. Але вже через два дні, у наступному листі від 14.03.1917 р. Скоропадський висловлюється про безсилля та неспроможність Тимчасового уряду в керівництві державою: “Для мене без сумнівів, що революція ще на самому початку, Тимчасовий уряд, який мені симпатизує, безсумнівно є просто ширмою, за ним виступає Рада робітничих депутатів і солдатських депутатів, які у даний час систематично взяли за революціонізацію мас, що їм вдається дуже добре” [2, с. 257].

Павло Скоропадський визначає майбутній устрій Росії як республіки “дуже ліберальної” [2, с. 257]. Він відкидає можливість встановлення конституційної монархії, наголошуючи на тому, що немає кандидата на престол та й взагалі династія Романових не має авторитету і підтримки в суспільстві.

Що стосується особисто Скоропадського, то очевидно, що вже з середини березня він пов’язує своє майбутнє життя з Україною та збирається взяти активну участь у громадському та політичному житті:

— “...я зовсім не збираюся зариватися та оплакувати минуле, а прийняти в тій чи іншій формі живу участь в суспільному житті, звісно, тяжко сказати зараз, де і в якій формі” [2, с. 257].

З лютого по березень 34-й корпус перебував на позиції поблизу річки Стоход в Углах і вів напружені бої з німцями. До кінця квітня 1917 року корпус дислокувався на Волині, а потім перейшов у склад 7-ї армії генерала Селівачова, яка розташовувалася в Галичині.

Він бере участь у наступальній операції російської армії, яка триває від 18–27 червня 1917 року (останній наступ Керенського).

Під час наступу проявилася вся здеморалізованість російських військ, спричинена революційним розладом. Вона панувала майже в усіх частинах на всіх фронтах. Десятки і сотні солдатів щодня покидали фронт, безсилі

офіцери в цій ситуації не мали жодного впливу на них, і тільки дивом вдавалося утримати хоч якісь ще боєздатні сили. Корпус Скоропадського був задіяний на важкій ділянці фронту, він мав атакувати Обренчовський ліс. У цей момент під керівництвом командуючого корпусом було чотири дивізії — 104-та, 153-тя, 19-та Сибірська та 23-тя піхотна. Атака мала розпочатися 17 червня 1917 р., але значна кількість бійців зазначених дивізій відмовилися йти в бій, мотивуючи це неможливістю атаки в таких складних умовах. Солдати збиралися на мітинги, відмовлялися працювати над підготовкою окопів, відверто не виконували наказів командування: “Озвірілі солдати мітингували, збившись до купи, необхідно було в’їздити чи входити в середину натовпу і переконувати”, — згадував Павло Петрович у своїх “Спогадах” [7, с. 58].

Дійшло навіть до того, що в бій відмовилися йти одразу два полки 104-ї дивізії, Скоропадський особисто поїхав вмовляти їх виконати наказ. Серед юрби солдатів виступали агітатори, які закликали не виконувати розпоряджень керівництва корпусу, тим самим вносили колосальний розлад у частинах, після чого бійці ігнорували будь-які накази і прохання. Під час довгих і принизливих вмовлянь лише незначна частина вояків обох полків виконала наказ і пішла в бій, інші ж продовжували мітингувати. Ось як говорив Павло Петрович про цей період керівництва корпусом: “Взагалі, цей період керування в бою революційними військами — один із найогидніших споминів у моєму житті” [7, с. 58]. Однак, попри дезорганізацію корпусу, йому все ж вдалося відбити три контратаки австро-німецьких військ. Варто також сказати про хоробрість самого Павла Скоропадського в цей непростий для нього час. Як писав його підлеглий, підполковник Середа, “Треба зауважити, що ця людина надзвичайно хороbra. В липневих боях 1917 року, під селом Попелихою він керував подіями в лавах 414-го Тропецького полку в 500 кроках від ворога і покинув позиції, коли ворог перейшов на картачі” [8, с. 46].

Ця наступальна операція виявила те катастрофічне становище, у якому перебувала російська армія. Найвище командування вирішило погодитися на українізацію певних частин, задля поліпшення їхнього бойового духу, зміцнення дисципліни та дієздатності.

Вже 29 червня, через два дні після закінчення наступу, Павлу Петровичу було запропоновано, зі згоди головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала Гутора, українізувати свої частини. Це було зумовлено тим, що корпус зазнав великих втрат в останніх боях (особливо 23-тя дивізія) і тим, що Скоропадський був за походженням українець. Він трактував українізацію як процес, який може остаточно послабити в морі політичного безладдя і без того вже вкрай розбурхані війська, але лист Скоропадського до свого знайомого ще з російсько-японської війни генерал-квартирмейстера М. Й. Раттеля свідчить, що він не так вже й категорично був проти реорганізації свого корпусу. Як писав він у листі до Раттеля, “Якщо за справу взятися енергійно, міг би вийти дійсно гарний корпус у військовому відношенні, але, звичайно, у політичному він ймовірно потім в Україні зіграв би величезну роль — це потрібно врахувати. Тепер що

стосується мене, то я особисто, маючи прізвище українця, досить відоме в країні, для такої українізації підхожу... і охоче й енергійно буду проводити це, якщо одержу визначені вказівки Головнокомандуючого... Особисто я пішов би на це, якщо не охоче, то у всякому разі без відрази, тому що вважаю, що там, де домішується національне почуття, там, особливо для військової справи, основи завжди здорові” [7, с. 330]. Скоропадський готовий взятися за українізацію, але з відчутним побоюванням. Він прекрасно розумів, що українізований корпус неодмінно відіграє вагомий роль в українському русі, який Скоропадський не підтримував і вважав надто лівим і ворожим. Піти на такі дії він міг тільки заради того, щоб врятувати корпус від розвалу та заради продовження війни в інтересах Росії, якій він як офіцер служив більшу частину свого життя.

Перш ніж розпочати переорганізацію підпорядкованих йому частин, Скоропадський вирішив особисто відвідати генерала Гутора і з’ясувати всі аспекти цієї справи.

1 липня 1917 р. він зустрівся з ним. Головом чітко дав зрозуміти, що українізація корпусу — питання вирішене. Це має відбутись якнайшвидше. Після розмови комкор від’їхав до Києва для погодження цієї справи в Генеральному Секретаріаті з військових справ, де особисто зустрівся з Симоном Петлюрою. Покидаючи Секретаріат, він просив не українізувати корпус, оскільки це може призвести до погіршення його боєздатності. Все ж у Києві це питання не було вирішено і залишалося остаточно не з’ясованим. Із Києва Павло Петрович виїхав у Кам’янець-Подільський, де перебував новий головнокомандувач Л. Г. Корнілов, який змінив на цій посаді Гутора. 7 липня Скоропадський зустрівся з Корніловим. Останній наполягав на українізації 34-го корпусу: “Корнілов зустрів мене люб’язно і прийняв зі словами: “Я від Вас вимагаю українізації Вашого корпусу. Я бачив Вашу 56-ту дивізію, яку в 8-й армії частково українізували, вона прекрасно билася в останньому наступі. Ви українізуєте Ваші інші дивізії, я Вам поверну 56-ту, і у Вас буде прекрасний корпус” [7, с. 64]. Корнілов симпатизував українізації і вважав її єдиним можливим засобом спасіння військ від повного розвалу. Він розумів, що саме українці, об’єднані в українізовані частини, будуть найбільш боєздатними та дисциплінованими. Вони будуть зацікавлені воювати на території своєї Батьківщини. Щодо зауваження Скоропадського про те, що українізований корпус може становити загрозу інтересам Росії та стати підтримкою новому українському рухові, Корнілов відповів: “Усе це дрібниці, головне війна. Усе, що в таку критичну хвилину може підсилити нашу міць, ми повинні брати. Що ж стосується Української Ради, згодом ми її з’ясуємо. Українізуйте корпус” [7, с. 64].

6 липня 1917 р. німці пішли в наступ по всій лінії фронту, який продовжувався до 21 липня. В період наступу 34-й корпус займав позицію на річці Збруч біля міста Сатанів, де розмістився штаб корпусу. Як і в попередніх бойових діях, так і тоді проявилася вся слабкість та гнилість російської армії. Солдати цілими групами покидали позиції і відходили у тил, не виконуючи ні розпоряджень, ні прохань командування. 16 липня,

бачачи критичну ситуацію і не маючи змоги зупинити відступаючі маси солдат, Скоропадський віддав наказ розстрілювати всіх, хто буде переходити річку Збруч. Це на деякий час зупинило дезертирів. 18 липня 1917 р. Корнілов віддав наказ про українізацію 34-го корпусу.

З наказом Верховного головнокомандувача почався енергійний процес українізації цього з'єднання. Скоропадський був налаштований на те, щоб реорганізувати лише 153-ю дивізію, яка була погано оснащена та зовсім не проявила себе під час минулих боїв, але він був категорично проти того, щоб українізували 104-ту дивізію, яка проявила себе стійко в останніх боях. Однак 23 липня Скоропадський отримав новий наказ про вивід із 153-ї та 104-ї дивізій усіх офіцерів і солдатів росіян та передачу їх у 41-й корпус.

Павло Петрович почав з того, що передав усіх членів комітетів, усіх євреїв та солдатів росіян. Що стосується офіцерів, то він залишив їх у себе в корпусі доти, поки не знайшов для них нового призначення.

Наступного дня, 24 липня 1917 р., Скоропадський лише з одними кадрами корпусу відійшов з позиції, на якій його змінив 41-й корпус, у Меджибіж. 25 липня Скоропадський прибув у Меджибіж, куди незабаром підійшов і його штаб. Саме тут і почалося укомплектування корпусу та його поступова реорганізація.

Українське поповнення було нечисленним, але боєздатним та готовим енергійно працювати над розвитком корпусу: "Українських поповнень майже не було, але ті, котрі були, представляли із себе дуже гарний елемент. У мене була надія, судячи з цих людей, що українізація дасть дійсно гарний бойовий контингент" [7, с. 71]. Скоро думка Скоропадського дещо змінилася, почали з'являтися нові поповнення, які кардинально відрізнялися від попередніх. Нові солдати займалися політикою та агітаціями соціалістичного спрямування замість прямих своїх обов'язків. Поряд з цим постала проблема з офіцерськими кадрами. Між старими офіцерами (росіянами) та новими (українцями) виникали суперечності. Поповнення українськими офіцерами було надто мізерним, загалом прибували прапорщики, які не мали досвіду та навичок у військовій справі, і тільки ускладнювали становище своєю політичною та агітаційною діяльністю. Щоб якось компенсувати нестачу офіцерів було вирішено створити офіцерську школу, де прапорщики змогли б отримати потрібні знання та вміння для керівництва військовими частинами.

Створена школа мала гарний викладацький склад, багато сил доклали до її роботи інспектор артилерії генерал Аккерман, полковник Єрмолов та капітан Кузнецов. Для самого Скоропадського було насолодою відвідувати цю школу та слухати лекції. Багато прапорщиків, пройшовши її, набули професійних військових знань, дисциплінованості та нового політичного світогляду. Були налагоджені та діяли унтер-офіцерські школи, а також бомбометальна, мінометна і гарматна школи, які теж готували потрібні кадри.

Корпус відчував гостру матеріальну кризу, не надходило достатньо спорядження та продовольства. Для частин не вистачало навіть таких потрібних речей, як штани. Згідно з планом Корнілова, на українізацію корпусу

Скоропадському було відведено один місяць, і вже 15 серпня 1917 р. він отримав наказ виступити в район Ларгу-Ліпкін. Бачачи, в якому стані перебувають частини, про ніяке пересування не могло бути й мови. Павло Петрович з дозволу командувача армії Селівачова 17 серпня прибув у Бердичів до головнокомандувача Південно-Західного фронту генерала Денікіна для з'ясування питань щодо офіцерів та виходу на фронт. Сам Денікін і генерал Марков (начальник штабу головнокомандуючого Південно-Західним фронтом) були налаштовані негативно щодо українізації і тому зустріли Скоропадського прохолодно, вважаючи його безпосереднім ініціатором її проведення. Однак комкор убезпечив себе усіма розпорядженнями та наказами Корнілова, і дав чіткі пояснення, що він виконує наказ вищого керівництва. Що ж до проблем, пов'язаних із виводом офіцерів-росіян з корпусу, то вони залишилися невирішеними. Згодом Скоропадський повернувся у свій штаб.

Генерал Шейдеман, який прибув у 34-й корпус для перевірки його стану та спроможності вийти на фронт, підтвердив нестачу офіцерів та погане оснащення і визнав неспроможність його висування на передову.

5 жовтня 1917 р. Скоропадський зустрівся з новим головнокомандувачем Південно-Західного фронту Володченком (який симпатизував УЦР). Він дозволив Скоропадському особисто поїхати в Київ і з'ясувати у Генеральному Секретаріаті офіцерське питання, а що стосується забезпечення, то Володченко обіцяв усе владнати та налагодити нормальне постачання. Павло Петрович відбув до Києва, де в Генеральному Секретаріаті набрав потрібну кількість офіцерів і вже 11 жовтня повернувся назад.

Обіцяне головнокомандувачем спорядження, після натиску на інтендантів, почало прибувати і загалом справи у корпусі пішли вгору.

Отож можна констатувати, що на початку жовтня 34-й армійський корпус був значною мірою українізований. Він отримав нову назву — “Перший Український корпус”. Комплектувався з добровольців, воїнів, офіцерів запасу та козаків із загонів “Вільного козацтва”. Що стосується його чисельності, то, за різними даними, вона коливається в межах від 30 до 60 тисяч осіб. Сам Скоропадський не наводить ніяких відомостей про чисельність, але беручи до уваги напруження з офіцерськими кадрами та мале поповнення і українськими солдатами, політичну анархію в країні, можна зробити висновок, що корпус навряд чи в тій ситуації міг нараховувати 40–60 тисяч, у кращому випадку в його лавах числилося до 30 тисяч бійців. Це можна підтвердити і малою кількістю полків у його складі — всього вісім.

Перший Український корпус складався з 1-ї та 2-ї піших дивізій, по чотири полки в кожній, та по одному легкогарматному полку на дивізію. Полки 1-ї дивізії дістали спеціальні назви: Київський полк імені гетьмана Богдана Хмельницького, Стародубський полк імені гетьмана Скоропадського, Полтавський полк імені гетьмана Сагайдачного та Чернігівський полк імені гетьмана Полуботка. Корпус отримав українські відзнаки. Командувачем корпусу був генерал-лейтенант Павло Петрович Скоропадський. Начальником штабу корпусу спочатку був полковник Петін, але згодом було

призначено генерала Сафонова, командиром 1-ї дивізії був генерал Гандзюк, а начальником штабу дивізії полковник Капустянський. Командирами полків 1-ї дивізії були полковники Маєвський, Масалитинів, Никонів, Порохівський. 2-ю дивізією командував генерал Клименко, а начальником штабу дивізії був полковник Крамаренко. Функції гарматного інспектора корпусу виконував генерал Акерман [9, с. 370].

На початку листопада 1917 року Перший Український корпус мав виступити на фронт, але в той час у Києві відбувся переворот, зумовлений подіями в Петрограді. Влада від Тимчасового уряду перейшла до Центральної Ради та більшовиків. 7 листопада 1917 р. було видано Третій Універсал, який проголошував утворення Української Народної Республіки. Центральна Рада потребувала реальної військової сили для захисту Києва, якому загрожувало опинитися в руках більшовиків або бути захопленим військами Тимчасового уряду. Такою силою, здатною захистити УНР, тоді був лише Перший Український корпус.

Молоде офіцерство корпусу рішуче виступило за те, щоб рушити на Київ і підтримати Центральну Раду. До Скоропадського почали надходити пропозиції від різних комітетів про те, щоб він взяв на себе керівництво українськими військовими частинами, які перебували на фронті та взагалі на Правобережній Україні, та повів їх на Київ.

Не маючи змоги власноруч розібратися з тим безладом, який коївся навколо корпусу та зупинити анархію, яка просочувалася у частини, він зустрівся з головнокомандувачем та просив у нього допомоги для наведення порядку, а також у з'ясуванні справи щодо агітацій Петлюри серед солдатів. Як і в минулі рази, Скоропадському запропонували самому з'їздити до Києва та в усьому розібратися особисто з Петлюрою. Останній висловлювався про свою непричетність до будь-яких агітацій та підтримував наказ про вивід частин на фронт. Але, як зазначав Павло Петрович, стан речей після цієї розмови не змінився, як і раніше, провадилася підпільна агітація та підриг порядку і влади командувача серед солдатів.

У Бердичеві (де була розташована ставка головнокомандувача) відбулася зустріч Скоропадського, Петлюри та Володченка, на якій обговорювалося нагальне питання — про вивід корпусу на фронт, чи все ж на оборону Києва. Після гострих дебатів та протестів Павла Скоропадського було вирішено, що 104-та дивізія разом із штабом буде відправлена на фронт, а 153-тя дивізія — під Київ. Після цього в частинах почалася справжня дезорганізація, був втрачений контроль над солдатами, комітети почали активно втручатися у справи та тільки погіршувати вже й без того хитке становище: "Почався жахливий час: командири частин щодня доповідали мені про безладдя, яке починається, комітети наполягали на скасуванні наказу йти на фронт, доводилося їздити по полкам переконувати; зовнішня дисципліна аби як підтримувалася, але внутрішня була зовсім втрачена," — згадував із часом Павло Скоропадський [7, с. 88].

Генерал, розуміючи, що він втрачає контроль над подіями, які розгорнулися в корпусі та навколо нього, просив головнокомандувача, щоб він звільнив його від обов'язків командувача Першого Українського корпусу.

Але не маючи ким замінити Скоропадського, головком просив його залишитися та обіцяв допомогти всіма можливими засобами для відновлення дисципліни.

У другій половині листопада Павло Скоропадський отримав остаточний наказ про вивід корпусу на фронт. Почалося завантаження частин 104-ї дивізії в потяги, але трапився інцидент: два полки, увійшовши в контакт з українськими залізничними комісарами, рушили не на передову, а на Київ. Після розслідування цього інциденту так і не було з'ясовано, хто дав дозвіл на пропуск ешелонів із цими полками.

22 листопада 1917 р. Скоропадський разом зі штабом корпусу та іншими двома полками виступив із Меджибіжа прямо на фронт. Однак прибувши на залізничну станцію у місто Деражня, він дізнався про те, що 2-й Гвардійський корпус, який був загітований більшовицькою діячкою Євгенією Бош, зосередився у районі Жмеринки та планує рушити на Київ, з метою його захоплення та повного розграбунку. Скоропадський спрямовує всі сили на те, щоб перешкодити цьому. Вже на станції Деражня він остаточно вирішує не виконувати наказу верховного головнокомандувача Криленка (ставленика більшовиків) про вихід на фронт та спрямовує свої частини у напрямку на Козятин, де й планує закріпитися.

Насамперед командуючий корпусом відправив ешелон із солдатським комітетом на фронт, щоб він йому не заважав. І вже 23 листопада з полками почав пробиватися на Козятин. Про це у Київ Генеральному Секретареві з військових справ було надіслано телеграму, в якій Скоропадський пропонував Петлюрі домовитися з генералом Стоговым (командувачем Південно-Західним фронтом) про передачу його разом із корпусом у розпорядження Генерального Секретаріату для оборони Києва. Аналогічну телеграму було надіслано Стогову.

Павлу Петровичу почали надходити телеграми від Криленка, де він відсторонював його від керівництва корпусом, погрожував революційним трибуналом: “Мене він віддавав революційному трибуналу, звільняв з посади, майже піддавав публічній анафемі” [7, с. 92].

З Деражні до Козятина частини Першого Українського корпусу добиралися вісім днів. За цей час всі комітети припинили свою діяльність, пропаганда серед вояків значно вщухла. Солдати жили у вагонах, які не опалювалися, але трималися стійко і були готові виконувати накази командування та битися із більшовиками. В Козятин корпус прибув 1 (14) грудня 1917 р. Тільки тут комкор, нарешті, отримав відповідну телеграму від Петлюри, в якій повідомлялося, що він перейшов під керівництво Українського Генерального Секретаріату і що на нього покладено всю оборону Правобережної України з підпорядкуванням йому всіх військових частин, українських і неукраїнських, на її території, а також про перехід під його командування 2-го Січового Запорозького корпусу.

Штаб корпусу був відправлений у Білу Церкву, ставкою Скоропадського став Козятин, який перебував в епіцентрі бойових дій. Він миттєво зосередив частини 153-ї дивізії по всій лінії від Гнівані до Козятина, а також по лінії Шепетівка — Козятин — Вапнярка.

У перших числах грудня із Жмеринки на Київ почав рухатися 2-й Гвардійський корпус. 4–5 (17–18) грудня 1917 р. рушили два ешелони Волинського полку, як зазначав Скоропадський, “чистої води більшовики” [7, с. 93]. Генерал скерував їм назустріч Стрілецький Український дивізіон та команди добровольців-залізничників. У ту ж ніч в улоговині неподалік Вінниці солдати Волинського полку були зненацька захоплені, обеззброєні, посаджені у потяги і відправлені у Великоросію.

Також були розформовані два ескадрони Кавалергардського полку, які в Козятині грабували станцію та за підрахунками Скоропадського “привласнили собі всякого добра більш ніж на 300 000 карбованців” [7, с. 93].

Завдяки активним діям Павла Скоропадського ще наприкінці листопада та на початку грудня 1917 року вдалося затримати та не допустити до Києва більшовицькі частини, і як писав він сам, “Я без усякого перебільшення можу сказати, що якщо більшовики з’явилися в Києві лише 21-го січня 1918 року, а не в листопаді, то причиною тому мій Корпус, що... зайняв залізницю і рішуче протистояв появі збройних частин більшовицького напрямку на цій лінії” [7, с. 93].

Великий внесок у перемогу над збільшовизованими частинами внесли залізничні службовці-українці та українці-телеграфісти, завдяки яким Скоропадський міг вчасно отримувати важливу інформацію про пересування противника.

На всіх лініях бої велися успішно. Частини Першого Українського корпусу енергійно протидіяли ворожим підрозділам біля Вапнярки і Гнівані та поблизу Шепетівки і Ново-Костянтинівки.

Вже до 20-х чисел грудня загрозу з боку 2-го Гвардійського корпусу більшою мірою було ліквідовано. Однак частини перебували у край несприятливих для життя умовах, жили взимку в неопалених вагонах, бракувало продовольства та спорядження. Почала занепадати і без того хитка дисципліна, вояки стали виявляти протести та непокору, ситуація знову виходила з-під контролю.

В середині грудня Скоропадський приїздить до Києва та дізнається дві новини: перша — Петлюру на його посаді змінив Микола Порш; друга — на посаду головнокомандувача всіх військових сил на Україні було призначено полковника Капкана замість генерала Кирея. Остання новина Павла Петровича просто шокувала: “Чув, що на цю посаду призначається генерал [Кирей], талановитий інспектор артилерії 6-го корпусу, бойовий генерал... Він мені подобався... Але Капкан, якийсь підозрілий авантюрист” [7, с. 93].

23 грудня 1917 р. Скоропадський зустрівся з Поршем та подав йому список усього необхідного для частин. Новий секретар з військових справ відповів відмовою, що й стало приводом для відставки Павла Петровича, який одразу ж написав рапорт про звільнення від обов’язків командуючого корпусом. Тимчасовим командувачем став генерал Гандзюк.

Звичайно головним фактором непідтримки корпусу було те, що Центральна Рада боялася, аби Скоропадський не скористався потужним українізованим корпусом для захоплення влади. Це чітко видно зі слів

Д. Дорошенка, на той час Чернігівського губернського комісара: “Коли я скоро після нічної розмови прибув до Києва і спитав Шинкаря, чому не використовують Скоропадського з його корпусом, то Шинкар мені відповів: “боїмося, що він схоче стати гетьманом!”. Це саме я чув і від інших, в тім числі, здається, і від Петлюри” [2, с. 43–44].

29 грудня 1917 р. Павло Скоропадський остаточно передав командування корпусом генералу Гандзюку. Генерал Сафонов залишився начальником штабу. Того ж дня штаб корпусу влаштував Скоропадському прощальну вечерю.

Отож, генерал-лейтенант Скоропадський наприкінці грудня залишив корпус і поринув у суспільно-політичну діяльність. Що ж стосується долі Першого Українського корпусу, то до січня 1918 року його командувачем був генерал Гандзюк. У січні 1918 р. корпус було розділено на частини та розташовано в Білій Церкві, Бердичеві, Фастові й Вінниці. Роздробленість корпусу та відсутність єдиного і сильного керівного центру призвели до того, що серед моря анархії його чисельність і сила меншали з дня на день. Під впливом загального безладу падала дисципліна і наприкінці січня в корпусі було проведено демобілізацію. У лютому корпус перестав уже існувати, а невелика його частина з полковником Никоновим на чолі, вже після приходу німців, вступила до української армії.

Література

1. Нагаєвський І, Історія Української Держави двадцятого століття. — К., 1994.
2. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: історико-архівний нарис. — К., 2003.
3. Винниченко В. Відродження нації. — К.—Відень, 1920. — Ч. 1.
4. Мазепа І. П. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. — Дніпропетровськ, 2001.
5. Енциклопедія Українознавства, — К., 1995.
6. Субтельний О. Україна: історія. — К., 1991.
7. Скоропадський П. П. Спогади. — К.—Філадельфія. 1995.
8. За Велич нації. — Нью-Йорк, 1955.
9. Історія українського війська. Видання І. Тиктора. Вип. № 8. — Львів, 1936.

А. И. Домбровский

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ П. П. СКОРОПАДСКОГО ПО СТРОИТЕЛЬСТВУ
ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ 1917 Г. (К 135-ЛЕТИЮ
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)**

Резюме

В статье рассматриваются процессы демократизации Российской армии в 1917 г., анализируется ход украинизации в воинских частях Юго-Западного фронта, участие в них командующего 34-м армейским корпусом генерал-лейтенанта П. П. Скоропадского. Исследуется деятельность П. П. Скоропадского по формированию Первого Украинского корпуса и его роль в борьбе за возрождение украинского государства.

Ключевые слова: Временное правительство, Центральная Рада, Генеральный секретариат, Российская армия, украинизация, Первый Украинский корпус, строительство вооруженных сил Украины.

A. I. Dombrovsky

Odessa National University after I. I. Mechnikov
Chair of Theory of Law and International Law
Frantsuzsky boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE ACTIVITY OF P. P. SKOROPADSKY DEVOTED
TO THE FORMING OF UKRAINIAN ARMED FORCES IN 1917
(TO THE 135-TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)**

Summary

It is researched in the article the processes of democratization of the Russian army in 1917, it is analyzed the ukrainization in the bodies of the south-west front, the participation in them the commander of the 34-th armed body, lieutenant general P. P. Skoropadsky. It is researched the activity of P. P. Skoropadsky devoted to the forming of First Ukrainian body and his role in the struggle for regeneration of Ukrainian State.

Key words: Temporary Government, Central Counsel, General Secretary, Russian army, ukrainization, First Ukrainian body, forming of the Ukrainian Armed forces.